

I. DĚJINY STÁTU A PRÁVA V ČSR

A. OBDOBÍ KAPITALISMU

K POČÁTKŮM HORNICKÉHO POJIŠTĚNÍ ZA KAPITALISMU V ČESKÝCH ZEMÍCH

Jaroslav Houser

Hornické pojištění je historicky nejstarším odvětvím sociálního pojištění. Jeho prvopočátky můžeme sledovat již hluboko ve feudalismu. Práce horníků pod zemí od prvních dnů důlní těžby byla prací v kolektivu a v neustálém nebezpečí života. Ze společné práce a nebezpečí vzešlo vědomí hornické solidarity. Horníci se snažili zprvu vlastními silami a z vlastních prostředků zabezpečit druh druhu aspoň to nejnutnější pro případ úrazu a podpořit pozůstalé v případě ztráty horníkova života.

V epoše kapitalismu je výstavba sociálního pojištění, tedy také pojištění hornického, ústupkem vládnoucí třídy-buržoasie, třídě vykořisťované-proletariátu. Tyto ústupky mají formu sociálních reforem, za jejichž cenu se snaží buržoasie udržeti své třídní panství.

Lenin charakterisoval reformu takto: »Reforma je ústupek, který dělají vládnoucí třídy, aby zdržely, oslabily nebo zastřely revoluční boj, aby roztržily sílu a energii revolučních tříd, zatemnily jejich vědomí atd.«¹

Jako všechno buržoasní zákonodárství o práci, tak také sociální pojištění má za účel rozšířit mezi méně uvědomělými dělníky klamné iluze o tom, že existuje za kapitalismu možnost soustavného zvyšování životní úrovně pracujících a odvést je tak od revolučního boje.² Propagátory těchto ilusí jsou pravicoví socialisté, kteří se snažili, a v kapitalistických zemích se snaží ještě dosud, oklamat dělnictvo tvrzením, že sociální reformy, na něž je buržoasie ochotna přistoupit vždy jen pod tlakem pracujících mas, jsou etapami postupného vývoje buržoasní společnosti k so-

¹ Lenin V. I., »Spisy« (rus.), Moskva 1950, sv. XI, str. 63.

² Že pravicoví socialisté chtěli sociálním pojištěním pomoci kapitalistům stabilisovat buržoasní stát, je patrné z výroku, který učinil v parlamentě Winter jako zpravodaj

cialismu. Celá jejich theorie t. zv. sociální politiky vychází z této základní myšlenky.

Ve skutečnosti však sociální vymoženosti za kapitalismu, kterých dosáhlo dělnictvo svým bojem, jsou velmi vratké. Jakmile dělnictvo ve svém boji poleví, snaží se totiž buržoasie vždy sociální ústupky odbourat. Také tuto tendenci můžeme sledovat ve vývoji sociálního pojištění vůbec a hornického pojištění zvláště.

Protože instituce hornického pojištění stejně jako většina institucí buržoasního zákonodárství o práci je třídním ústupkem buržoasie — sociální reformou, je nutno se zabývat otázkou, jaké stanovisko je třeba k ní zaujmout, t. j., jaké stanovisko k ní musí zaujmout revoluční strana dělnické třídy.

Revoluční marxismus nemá k sociálním, právě tak jako k politickým reformám stanovisko zásadně odmítavé. Revoluční marxismus pohlíží na reformy jako na sekundární produkt revolučního boje dělnické třídy. Stalin řekl v této souvislosti: »...reforma je vedlejší produkt revoluce. Proto reforma při revoluční taktice, v podmínkách existence buržoasní moci, přirozeně se převrací v nástroj rozložení této moci, v nástroj upevnění revoluce, v opěrný bod pro další rozvoj revolučního hnutí.«³

Revoluční boj dělnictva za dobytí politické moci, vyvlastnění výrobních prostředků a budování socialismu, to je cíl hlavní. Sociální a politické reformy na této cestě mohou být vhodným prostředkem a posilou revolučního boje, mohou upevnit dělnickou solidaritu a třídní sebevědomí dělnictva po dosažení dílčího úspěchu a mohou též vytvářet objektivní předpoklady pro vystupňování revolučního boje. Nikdy však dělnictvo nesmí propadnout reformistickým ilusím o samospasitelnosti a samoúčelnosti ústupků a reforem. Platí tu Stalinova slova: »Nechce-li se tedy někdo v politice dostat na scestí, musí být revolucionářem, a nikoli reformistou.«⁴

S tohoto třídního hlediska musíme také hodnotit právní předpisy, které u nás upravovaly instituci hornického pojištění v epoše kapitalismu. Pro toto hodnocení jsou nám východiskem Leninovy these o sociálním pojištění, přednesené na všeruské konferenci bolševiků v Praze r. 1912. Lenin tehdy uvedl:

»Nejlepší formou pojištění dělníků je jejich státní pojištění, vybudo-

osnovy zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Řekl tehdy: »Až naše pojišťovací projekty budou uskutečněny v plném rozsahu, bude skoro všechno obyvatelstvo už se zřetelem k pojišťovacím dávkám interesováno na budoucnosti státu. Člověk, který dlouholetými obětmi příspěvkovými nabyt naděje na důchod po dobu nezpůsobilosti výdělečné, nedá těchto nadějí tak snadno všanc, neohrozí tak snadno vývoje státu, neboť uvažuje, že už může ztratiti více než své okovy.« (Z řeči Dr. L. Wintera v posl. sn. NS 16. IX. 1924, t. z. sch. 286, str. 1447.)

³ Stalin J. V., »Otázky leninismu«, Praha 1948, str. 67.

⁴ Tamtéž, str. 521.

vané na následujících základech: a) musí zajišťovat dělníky ve všech případech ztráty jejich pracovní schopnosti (úraz, nemoc, stáří, invalidita; u dělnic kromě toho těhotenství a porod; náhrada vdovám a sirotkům po smrti živitele), nebo v případě ztráty výdělku při nezaměstnanosti; b) pojištění musí zahrnovat všechny osoby v námezdním poměru a jejich rodiny; c) všichni pojištění mají dostat náhradu podle zásady krytí plného výdělku, při čemž všechny pojišťovací příspěvky mají jít k tíži podnikatelů a státu; d) všechny druhy pojištění mají řídit jednotné pojišťovací organizace, zřízené podle územního typu a na zásadách samosprávy pojištěnců.⁵

To jsou všechno požadavky, za které dělnická třída za kapitalismu bojovala. Jsou to však požadavky, které ovšem buržoasní stát nikdy zcela nesplnil. Jednotlivé sociálně pojišťovací zákony byly výrazem vzájemného poměru třídních sil — poměru mezi proletariátem a buržoasií a výsledkem jejich třídního boje. Záleželo vždy na konkrétní historické situaci, v jakém rozsahu byla buržoasie přinucena rozhodným a důsledným bojem dělnické třídy ustoupit na poli sociálního pojištění a splnit z větší či z menší části požadavky dělnictva formulované Leninem.

Z těchto důvodů se všechny buržoasní sociálně pojišťovací zákony vyznačují, posuzujeme-li je podle Leninových thesů, ve větší či menší míře zásadními nedostatky, jež jsou typické pro třídní charakter buržoasního zákonodárství na poli sociálního pojištění.

Učení o třídní povaze sociální reformy a leninské these o sociálním pojištění za kapitalismu jsou ideologickou základnou také pro rozbor právních předpisů o hornickém pojištění za kapitalismu v první fázi jeho vývoje, t. j. za éry rakouské.⁶

Hornická bratrstva byla tradičními hornickými organizacemi. Byla to sdružení horníků po vzoru cechovních organizací, běžných za feudalismu, s vlastní samosprávou a s vlastním horním řádem bratrstva. Bratrstvem volený výbor, složený z bratrských starších či starostů, spravoval bratrské jmění — bratrskou pokladnu a jiné záležitosti na základě stanov a řádu bratrstva. Z bratrské pokladny byly vypláceny zapůjčky a podpory nemocným, chudým, přestárlým nebo invalidním horníkům, jakož i jejich vdovám a sirotkům (provisé).⁷ Jméno bratrských pokladen bylo

⁵ Lenin V. I., »Spisy« (rus.), Moskva 1950, sv. XVII, str. 427.

⁶ V Kabinetu dějin státu a práva ČSR při ČSAV se připravuje větší studie o vývoji hornického pojištění u nás až do květnové revoluce r. 1945. Marxisticky tato otázka dosud zpracována nebyla. Ze starších prací, které se omezují na rakouskou éru, je možno uvést: Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischem Rechte«, Leipzig 1893, Brügel Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Österreich vom 1848 bis 1918«, Wien u. Leipzig 1919 a Winter Lev »Dělnické zákonodárství rakouské«, »Česká politika« IV, Praha 1911.

⁷ Beer Aug., »Bratrstvo horní«, »Bratrstva horního řádu« a »Bratrská pokladnice« v Riegrově Slovníku naučném, Praha 1860, díl I, str. 874 a 875.

získáváno z pravidelných příspěvků členů, které byly sráženy ze mzdy.⁸

Podpora členů v nouzi a nemoci byla jedním z hlavních účelů hornických bratrstev. Tento účel převládal při zřízení havířského cechu v Kutné Hoře r. 1443. Havíři se tehdy domáhali zřízení cechu zejména proto, aby mohli podporovat chudé a aby se na nemocné nežebralo jako dosud u kostela pro jejich tovaryšskou hanbu.⁹ Podobné cechy existovaly též jinde, na př. ve Stříbře začátkem 16. stol.¹⁰ V Banské Bystrici zorganizoval bratrskou pokladnu již r. 1496 Jan Thurzo.¹¹ Je také několik zpráv o výši hornických příspěvků na podpůrné účely. Tak na př. dělníkům v Kutné Hoře se od starodávna »z lůnu« (mzdy) tovaryšského odnímal příspěvek »popěněžný pro opatření v nemoci«, a to tři malé peníze. Příspěvky se zapisovaly do register.¹² V Banské Bystrici se strhovaly horníkům koncem 15. století ve prospěch bratrské pokladny 2 denáry z týdenní mzdy.¹³ Ve slezských dolech činily tyto příspěvky v 16. stol. 2 haléře z každého zlatého mzdy.¹⁴

Při hornické vzpouře v Banské Bystrici r. 1529 oloupila feudální vrchnost horníky o jmění bratrské pokladny. Tehdejší uherský palatin Štěpán Verböczy zkonfiskoval bratrskou pokladnu, v níž bylo 1070 zl., které představovaly 1200 týdenních hornických mezd. Proto banskobystričtí horníci odmítali později platit příspěvky do bratrské pokladny, protože se obávali, že je pání opět o jejich peníze oloupí.¹⁵

V 16. stol., zřejmě pod tlakem horníků, bylo v Čechách uloženo za-

⁸ Weizsäcker Wilhelm, *Sächsisches Bergrecht in Böhmen*, Reichenberg 1929, str. 226 a 227.

⁹ »Když sú havéři cechu neměli a na ně, když se který chudý z nich roznemohl, žebrávali u kostela, tehda sebravše se i vydali z sebe starši některé havéře, aby vstúpili před pány na rathúz do rady a prosili pánův, aby jim toho ráčili přiti, aby také cech měl jako jiná řemesla v obci mají kladúce toho přičiny tyto, pro které toho žádají a prosí: Nejprvní přičinu toho položivše, aby také k chvále boží a obci ke cti i svému řemeslu svíce i jiné potřeby do kostela mohli a měli nač jednati a kupovati.

Druhé: aby měli z čeho chudým pro jméno boží uděliti. Třetí proto, jestliže na kterého z nich Pán Bůh dopustí nemoc, aby jemu z toho pomáhali a žebrati na něho nedopustili pro svú i budúcích svých tovaryšův hanbu a pro ustrkání, když by se který z své nemoci zhojil, aby mu tú almužnú nebylo oči vystrkáno k jeho i jiných havérův hanbě a aby o to svárův a rozbjův nebývalo...« (Fiala Jan »Havířský pořádek v Kutné Hoře« v »Kutnohorských příspěvcích k dějinám vzdělanosti české«, XI. řada, 1. sešit, str. 1.) Srovnej též Winter Zikmund, »Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století«, Praha 1906, str. 590 a 598.

¹⁰ Winter Zikmund, »Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století«, Praha 1906, str. 590.

¹¹ Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 40.

¹² Winter Zikmund, »Český průmysl a obchod v XVI. věku«, Praha 1913, str. 382.

¹³ Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 40 a 41.

¹⁴ Zycha Adolf, »Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau«, Berlin 1900, sv. I, str. 309.

¹⁵ Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 41 a 42.

městnavatelům platit t. zv. peníze na lékaře a také vyplácet horníkům mzdu 4 nebo 8 týdnů, přišel-li horník při práci v dolech k úrazu.¹⁶ Tak břemeno jakéhosi úrazového pojištění bylo přeneseno na zaměstnavatele a prostředků hornických organizací bylo použito k výplatě podpor v případě invalidity.¹⁷ Na podpory horníkům a na náboženské účely byly krom toho určeny ještě dva fondy. Do jednoho z nich plynul výnos ze 2 kuksů a do druhého přispívali horníci podle jednotlivých jam (nejdříve 1/2 groše týdně a později 7 grošů za čtvrtletí).¹⁸

Takové byly začátky hornického pojištění. Velký význam důlní těžby pro rozvíjející se kapitalistickou výrobu a s tím souvisící význam horníků, kteří již v době předmonopolního kapitalismu tvořili u nás významnou složku proletariátu, vynutil si při kodifikaci horního práva (zákon č. 146/1854 ř. z.) úpravu bratrských pokladen. Ty měly být zřizovány obligatorně podle jednotných předpisů, platících pro celou rakousko-uherskou monarchii, protože horní zákon platil také v Uhrách. Na Slovensku zůstal dokonce právní stav z r. 1854 beze změny až do nové úpravy bratrských pokladen v předmnichovské republice r. 1922, protože úprava hornického pojištění z roku 1889 a její novely z let 1891 a 1892 v Uhrách neplatily.

Úprava hornického pojištění z r. 1854 nebyla ovšem důkazem dobrého srdce kapitalistů a humanity rakouského státu. Hrozný osud přestárých a invalidních horníků a jejich rodin jitril hornické masy, a to naplňovalo důlní kapitalisty obavami. Nutno přitom vzít také v úvahu okolnost, že rakouský stát zřízením bratrských pokladen převalil břemeno zaopatření práce neschopných horníků s domovských obcí (jejichž péče byla ovšem stejně nedostatečná) na bratrské pokladny, které byly udržovány přímo příspěvky horníků. Z obecních chudých stali se tak chudí bratrských pokladen.

Zákon z r. 1854 uložil majitelům dolů, aby zřídili ve svém podniku bratrskou pokladnu, anebo aby se se souhlasem horního úřadu spojili s jinými majiteli dolů za účelem zřízení této pokladny (§ 210). (V zákoně však není ustanovení o tom, že bratrská pokladna by mohla být zřízena z úřední moci, kdyby těžaři svou povinnost nesplnili.)¹⁹ Zákon tedy vy-

¹⁶ »Und so ein Arbeiter in der Gruben, oder an anderer der Gewerken arbeit, an glidmassen, arm, oder beyn brechen, oder der gleichen fellen schaden nimmet, So sol demselben vo der Zechen, ob die fündig were, acht wochen das lohn, und das artzgeld volgen, Aber auf andern Zechen, die da nicht fündig, sondern mit zupuss gebawet werden, die sollen dem Arbeiter vier wochen sein lohn, und das artzgeld entrichten.« (Čl. 85, díl II, Jáchymovského horního řádu z r. 1548, publikováno ve sbírcce Smídta F. A. »Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogtums Schlesien«, Vídeň 1832, II. díl, str. 84.)

¹⁷ Z y c h a Adolf, »Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau«, Berlin 1900, sv. I, str. 310.

¹⁸ Tamtéž, str. 310 a 311.

¹⁹ M e n z e l Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischem Rechte«, Leipzig 1893, str. 17.

cházel při jejich zřizování ze zásady obligatornosti instituce bratrských pokladen a ingerence státních orgánů — horních úřadů. Současně bylo zavedeno nucené členství horníků u bratrských pokladen. Každý horník nebo dozorce byl povinen stát se členem bratrské pokladny podniku, kde byl zaměstnán a platit pevně stanovený příspěvek (§ 211).

Zákon však měl veliké nedostatky, z nichž je patrný jeho protidělnický ráz.

Především byl velmi rámcový a základní ustanovení měly obsahovat teprve stanovy, které umožňovaly důlním kapitalistům budovat bratrské pokladny nejednotně a v neprospěch horníků (§§ 212—213). Protože rozmístění bratrských pokladen nebylo určeno zákonem, často se stávalo, že byly zakládány jen pro nepatrný počet horníků. Tyto malé bratrské pokladny nemohly ani řádně bilancovat, o vyrovnávání pojišťovacího rizika ani nemluvě.

Zákon mluvil sice o hornickém výboru, voleném zaměstnanci podniku, který se měl podílet na vypracování stanov bratrské pokladny (§ 212), o právech tohoto výboru a o jeho působnosti při správě jmění bratrské pokladny nebylo však v zákoně ani slova. To vše bylo ponecháno stanovám (§ 213, písm. f). Tak se stalo, že rozhodující vliv v bratrských pokladnách měli důlní kapitalisté,²⁰ kteří měli rozhodující slovo při vypracování stanov. Také otázka úhrady pojišťovacích nákladů byla ponechána stanovám (§ 213, písm. b). Ty upravily hornické příspěvky tak, že byly strhovány v procentech za každou vydělanou zlatku hornické mzdy. Náklady pojištění nesli zcela horníci ze svých hladových mezd. Důlní kapitalisté žádných finančních povinností vůči bratrským pokladnám neměli; mohli jen, chtěli-li, dobrovolně přispívat.

Také pojišťovací dávky měly být upraveny stanovami (§ 213, písm. c a d). V praxi, při vlivu důlních kapitalistů na správu bratrských pokladen, byla úprava dávek ponechána jejich libovůli. Tak se stávalo, že horník po 33letém členství měl nárok na provisi, která odpovídala třetině průměrné hornické mzdy. Pro vyměření provise byla určena v některých stanovách horní hranice, u důlního dozorce a mistra 50 zl. a u horníka 30 zl. ročně.

Nejhorší ovšem bylo, že horník, který vystoupil ze zaměstnání v důlním podniku, kde byl dosud zaměstnán, anebo byl z práce propuštěn, ztrácel veškeré nároky vůči bratrské pokladně. Nechtěl-li ztratit své nároky, byl nucen zůstat v zaměstnání u důlního podniku třeba za nejnepríznivějších pracovních podmínek. Byl tak k podniku fakticky připou-

²⁰ To doznala i důvodová zpráva k návrhu pozdějšího zákona o bratrských pokladnách z r. 1889. Uvádí se v ní: »Hiezu kommt noch, dass die zur Verwaltung der Bruderlade berufenen Ausschüsse nicht immer die zur Wahrung der Interessen der Bruderlade notwendige Unabhängigkeit und Selbständigkeit besitzen.« (Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten, X. Session, 1887, Nr. 300, St. 22.)

tán a byl vydán bezostyšnému kapitalistickému vykořisťování. Bratrské pokladny tak omezovaly osobní svobodu horníků.²¹

Obraz hornického pojištění podle zákona z r. 1854 podává teprve rozbor stanov jednotlivých bratrských pokladen, neboť všeobecný horní zákon obsahoval jen ustanovení velmi rámcová. Typické jsou stanovy bratrské jednoty na hutích Vojtěšských v Kladně z r. 1888, tedy ještě před vydáním nového zákona z r. 1889.²² (Stanovy byly do r. 1888 několikrát měněny.)

Aktivním členem mohl se státi »do stálé práce přijatý služebník, dozorce, hutník, horník a vůbec dělník jakéhokoliv druhu, který 18tý rok stáří svého dovršil a 40tý rok nepřekročil« (§ 2). Tedy horníci a hutníci mohli se státi členy jen do věku 40 let. Horníci a hutníci starší 40 let neztráceli ovšem své členství, dosáhli-li je před touto věkovou hranicí.

Byl-li však horník nebo hutník z práce propuštěn, přestával býti členem pokladny a jen v případě, nebyl-li propuštěn z trestu, ale následkem nutného omezení práce nebo z jiných příčin, měl po 5letém členství nárok na odbytné ve výši 25 % svých zaplacených příspěvků (§ 6). Formulace »propuštění z trestu« ponechávala široké pole výkladu proti zájmům členů a i v případě, že o členu nebylo rozhodnuto, že byl propuštěn z trestu, nýbrž následkem nutného omezení práce nebo z jiných příčin, znamenalo odbytné ve výši jen 25 % zaplacených příspěvků oloupení členů o jejich poctivě zaplacené příspěvky.

V stanovách je dále uvedeno, že základní jmění pokladny činilo k 1. lednu 1871 92.353 zl. 32 kr. (§ 9).

Příspěvky členů činily 7 %, t. j. 7 krejcarů z každého vydělaného zlatého. Srážely se při výplatě a byly uváděny jako srážkové položky ve výplatních listinách (§ 11).

Členové měli nárok v případě nemoci na podporu, která se skládala:

1. z bezplatného lékařského ošetřování,

²¹ To musel doznat i buržoasní zákonodárce. V důvodové zprávě k návrhu pozdějšího zákona o bratrských pokladnách z r. 1889 se uvádí: »§ 210 a. B. G. verpflichtet den Werksbesitzer, entweder bei seinem Werke für die selbständige Errichtung einer Bruderlade zu sorgen oder sich darüber nach Genehmigung der Bergbehörde mit anderen Bergwerksbesitzern zu vereinigen. Hienach sind, abgesehen von wenigen Reviersbruderladen, über deren Errichtung sich die Werksbesitzer einzelner Bergreviere einigten, die Bruderladen nur Werksbruderladen; sie erstreckten ihre Tätigkeit nur auf ein Werk oder höchstens mehrere Werke desselben Besitzers, nur die bei diesen Werken beschäftigten Arbeiter können Mitglieder derselben sein und bleiben, mit dem Austritte aus der Werksarbeit ist auch der Verlust der Mitgliedschaft bei der Bruderlade und der Verlust der an dieselbe erworbenen Ansprüche verbunden.

Will sich der Arbeiter der letzteren Consequenz nicht aussetzen, will er der, durch seine Einzahlungen, zu welchen ihn das Gesetz verpflichtet, erworbenen Ansprüche nicht verlustig werden, so ist er gezwungen, im Werksverbande zu bleiben; die Werksbruderladen beschränken somit die persönliche Freiheit des Arbeiters ...« (Tamtéž, str. 21 a 22.)

²² Archiv ÚRO, inv. č. 4049.

2. z bezplatného poskytování léků, ranlékařských prostředků a nástrojů a

3. z podpor peněžitých (§ 14).

Pro povahu léčebné péče o členy je charakteristické toto ustanovení stanov: »Ačkoliv zásadně se ustanovuje nemocnému vše, co ku uzdravení zapotřebí jest, předeepsati přece se ukládá lékařům jednoty bratrské za povinnost, co možná jednoduchého způsobu v předpisování dbalými býti a bratrské jednotě žádných zbytečných útrat nečiniti« (§ 16). Byl to přímý pokyn lékařům, aby předpisovali horníkům a hutníkům léky nej-lacinější a nejhorší.

Ubohé bylo také nemocenské. Pohybovalo se od 20 kr. až do 50 kr. denně a činilo asi třetinu průměrné dělnické mzdy. Podpory byly omezeny časově. Jejich výplata začínala 4. dnem nemoci a nebyla zpravidla vyplácena déle než 3 měsíce. K prodloužení výplaty nemocenského po této době bylo zapotřebí zvláštního rozhodnutí výboru bratrské jednoty (§ 17).

Pense označovaly stanovy jako »výslužné (provisé)« (§ 21). Asociální praxí správ závodů i lékařů při posuzování otázky pracovní neschopnosti lze tušiti z tohoto ustanovení stanov: »O úplné neschopnosti ku práci a tudíž o nárocích na výslužné rozhoduje správa bratrské jednoty se ředitelstvím závodu na základě vysvědčení, lékařem bratrské jednoty vystaveného« (§ 22). Tedy rozhodující slovo tu měla správa závodu a lékař, který byl pochopitelně pod vlivem správy závodu. Také pro přiznání starobního výslužného (provisé) bylo zapotřebí tohoto lékařského zjištění, protože nárok na starobní provisi nevznikal automaticky dosažením určité věkové hranice.

Normální výměra provisi činila ročně po 5leté službě 10 % vyšetřeného průměrného výdělku a stoupala každým rokem o 2 % až do 45. roku služby, kdy činila 90 % průměrného výdělku, nesměla však v žádném případě přesáhnout 60 zl. ročně (§ 23). Je ovšem nutno zdůraznit, že těchto nejvyšších provisi dosáhli hutníci a horníci jen v ojedinělých případech, protože těžká práce a podvýživa zkracovaly velmi podstatně jejich věk. Přitom stanovy ještě neuváděly tyto sazby nepodmínečně, nýbrž naopak připouštěly jejich snížení bez jakéhokoliv omezení se zřetelem na finanční rovnováhu pokladny (§ 23). Tak skutečné sazby provisi byly určovány každoročně podle finančního stavu pokladny.

Provisé vdov činily polovinu provise, kterou jejich manželé dostávali anebo mohli by bývali požadovat v době úmrtí. Od r. 1886 byly vdovské provise podrobeny 25% srážce (§ 27).

Provisionistům a vdovám mohlo býti vyplaceno místo provisi jednorázové odbytné, daly-li tomuto řešení přednost. O výši odbytného rozhodovala většina ve správní radě (§ 28). Toto ustanovení stanov otvíralo dveře nesociální praxi, kdy důchodcům bylo nabídnuto často pod nátlá-

kem těžařů kapitalisování jejich důchodů, čímž byli přímo okradeni.

O nějakém příspěvku majitelů dolů není přirozeně ve stanovách ani zmínky.

Jak vypadalo hospodářství bratrských pokladen, zřízených podle horního zákona z r. 1854, je patrné z těchto několika čísel. V roce 1885 bylo v Rakousku již 354 bratrských pokladen se jměním v hodnotě více než 12½ milionu zlatých. V tomto roce bylo bratrskými pokladnami podporováno 9405 provisionistů, krom toho 12.880 vdov a 9165 sirotek. Průměrná provise hornických provisionistů činila 76 zl. ročně, průměrná podpora vdov 32 zl. a sirotek 11 zl. Celkem bylo podporováno 31.450 osob. Na podporách bylo vyplaceno 1.238.887 zl. a krom toho bylo vydáno 362.649 zl. na dočasné podpory, nemocenské a pohřebné a 487.514 zl. na léčebnou péči a léky.

Úhrada těchto výdajů byla získána z úroků jmění bratrských pokladen, povinnými příspěvky horníků, jejichž úhrn činil 1.556.177 zl. a dobrovolnými příspěvky těžařů v úhrnné částce 541.841 zl.²³ Z těchto čísel je patrné, že horníci přispěli na úhradu pojištění r. 1885 trojnásobnou částkou ve srovnání s důlními kapitalisty.

Horní zákon z r. 1854 v zásadě ničeho nezměnil na těžkém osudu hornických provisionistů a jejich rodin. Roztříštěnost bratrských pokladen, v nichž rozhodující slovo měli kapitalističtí těžaři, financování pojištění z převážné části z hornických příspěvků, připoutání horníků k důlním podnikům prostřednictvím bratrských pokladen a žebrácké provise vyvolaly trvalou nespokojenost mezi horníky. Od r. 1876 propukávají velké hornické stávky, ve kterých horníci mezi svými požadavky vytyčují také požadavek reformy hornického pojištění.²⁴ Třídní uvědomění dělnické třídy vzrůstá a dělnická třída se začíná organisovat politicky.

Stávkový boj horníků za jejich požadavky a také za to, aby propuštění horníci neztráceli vůči bratrské pokladně provisi nároky, vedli sociální demokraté. Taková byla stávka v Pankratzových dolech v Nýřanech, která byla krvavě potlačena. R. 1882 stákovali horníci na Plzeňsku a ve Stříbře a k nim se připojili horníci a hutníci kladenští a později i Mostecko a další revíry. Stávka zachvátila celý severočeský a nýřanský revír a stákovalo celkem asi 20.000 horníků (11.000 v severočeském a 9000 v nýřanském revíru).²⁵ Také těmito stávkami se horníci bránili proti hromadnému propouštění, které znamenalo ztrátu veškerých jejich členských nároků vůči bratrské pokladně, jež získali placením příspěvků ze

²³ Důvodová zpráva k návrhu zákona o bratrských pokladnách z r. 1889. (Tamtéž, jako u pozn. č. 20 a 21.)

²⁴ Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 39 a Bráf Albín, »Studien über die nordböhmischen Arbeiterverhältnisse«, Praha 1881, str. 55.

²⁵ Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 39.

svých hladových mezd. V době stávky se sešla v Duchcově konference delegátů stávkujících, která se usnesla na petici. Mezi hornickými požadavky byl na prvním místě požadavek zrušení bratrských pokladen a zřízení ústřední pojišťovací pokladny pro celou zemi pod státním dohledem.²⁶ Vídeňská vláda vystupovala proti stávkujícím brutálně. Bylo nařízeno, aby každý horník, který stávkuje za reformu bratrských pokladen, byl odsunut do své domovské obce. Sta hornických rodin bylo tehdy vykázáno z okresů, kam se nesměly vrátit, naloženo na vozy a odvezeno do jiných okresů, kde byla jejich domovská obec.²⁷

Trvalá nespokojenost horníků, která vyústila ve velkých stávkových bojích, trvajících řadu let, přinutila vídeňskou vládu, aby se zabývala reformou hornického pojištění.²⁸ Již r. 1872 byly vypracovány »Zásady týkající se podpor horníků«. Místo bratrských pokladen měly být zřízeny místní nemocenské pokladny a zaopatřovací spolky. Nemocenské pokladny měly podporovat nemocné a zaopatřovací spolky práce neschopné členy, jejich vdovy a sirotky. Toto rozdělení na pojištění nemocenské a provisní bylo odůvodněno tím, že nemocenské pojištění připouští ústavy s menším počtem členů, kdežto pojištění provisní vyžaduje větší ústavy se značnými kapitálovými rezervami.

Na této linii rozdělení hornického pojištění probíhaly též přípravy vládních návrhů z r. 1874 a 1876.²⁹ Později však při další přípravě reformy po r. 1882, byla tato zásada opuštěna a počítalo se jen s dobrovolným spojováním existujících bratrských pokladen ve svazy.

V rámci přípravných prací byl nashromážděn obsáhlý statistický materiál týkající se podporovaných provisionistů, vdov a sirotek, jenž byl předán zvláštnímu pomocnému úřadu. Ten vypracoval bilance pro 261 bratrských pokladen se 71.446 členy.³⁰

Příprava reformy hornického pojištění byla součástí legislativní činnosti kabinetu Taaffeho, který po vzoru Bismarcka na jedné straně vystupoval ostře proti dělnickému hnutí a na druhé straně budoval t. zv. sociální zákonodárství, které znamenalo nepatrné dílčí ústupky, za které mělo být získáno dělnictvo a vyvolány v jeho řadách klamné iluze. Skutečnou

²⁶ Z řeči posl. Dr. Krofty v posl. sn. říš. rady 22. II. 1889. (Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten, X. Session, Sitzung 295, St. 10.699.)

²⁷ Článek »Hlas hornictva«, kladenská »Svoboda« z 27. VII. 1894. Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 40.

²⁸ Br ü g e l Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Oesterreich von 1848 bis 1918«, Wien u. Leipzig 1919, str. 148 a 149.

²⁹ Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichische Rechte«, Leipzig 1893, str. 38.

³⁰ Z důvodové zprávy k návrhu zákona, týkajícího se úpravy poměrů bratrských pokladen, které byly podle všeobecného horního zákona zřízeny nebo mají být zřízeny. (»Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, 1887, Nr. 300, St. 22—24.) Srovnej též článek »Pojistně technický podklad hornického pojištění v bratrských pokladnách«, »Sociální revue«, č. 2/1922.

příčinou »sociální« aktivity Taaffeho vlády byla ovšem aktivita dělnictva.

Vládní příprava reformy hornického pojištění probíhala pod tlakem hornických stávek. Ty přinutily vídeňskou vládu, aby za účelem uklidnění hornických mas slíbila slavnostním způsobem novou úpravu hornického pojištění. Učinil tak sám rakouský císař, jenž v trůnní řeči z 26. září 1885 slíbil reformu bratrských pokladen.³¹

Nicméně však projednávání vládního návrhu ve vídeňském parlamentě se neobyčejně protahovalo. Dvě leta trvalo jen jeho projednání v živnostenském výboru (od 1. února 1887 do 29. ledna 1889), kde byly postupně vypracovány dva nové referentské návrhy.³² Teprve r. 1889, kdy došlo k novým hornickým stávkám, byl návrh projednán v plenu poslanecké sněmovny vídeňské říšské rady. Zdržení bylo vysvětlováno zpravodajem Bilinským tím, že prý rakouské zákonodárství přistupuje po prvé k řešení tak obtížné technické a hospodářské otázky starobního a invalidního pojištění horníků.³³ Teprve 28. července 1889 byl nový zákon týkající se úpravy poměrů podle všeobecného horního zákona zřízených nebo zřizovaných bratrských pokladen (č. 127/1889 ř. z.) schválen císařem. Přinesl horníkům jen poměrně malá zlepšení, která byla v důsledku trvalé insolvence bratrských pokladen velmi problematické ceny, a způsobil jim proto jen trpké zklamání.

Zákon především oddělil provisní pojištění od nemocenského. Oba druhy pojištění byly obstarávány bratrskými pokladnami, avšak ve zvláštních odděleních a účetně samostatně (§ 2). Pro nemocenské pojištění horníků platily předpisy, platné pro ostatní dělníky, t. j. zákon č. 33/1888 ř. z. (§ 3).

Roztříštěnost bratrských pokladen, kterou zavedl horní zákon z r. 1854, trvala i nadále.³⁴ Těžaři budovali své podnikové bratrské pokladny a mohli se spojit a založit se souhlasem horního řádu bratrskou pokladnu společnou, která měla tak povahu pokladny revíru.

Složení představenstva bratrských pokladen bylo pro horníky určitým pokrokem. Představenstvo se totiž skládalo jednak ze zástupců členů, kteří byli voleni na valném shromáždění a jednak ze zástupců těžařů, je-

³¹ Ich hoffe, dass zunächst die Vorlagen meiner Regierung, betreffend die Versicherung zahlreicher arbeitender Klassen gegen Unfälle und Krankheiten, dann die Regelung der Verhältnisse der Bruderladen, ihre Zustimmung finden werden. (Z trůnní řeči z 26. IX. 1885 při zahájení říšské rady, »Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, 1885, Nr. 1, St. 2.)

³² Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischen Rechte«, Leipzig 1933, str. 40 a 41.

³³ Brügel Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Oesterreich von 1848 bis 1918«, Wien u. Leipzig 1919, str. 149.

³⁴ R. 1897 byly v Rakousku 123 bratrské pokladny, které měly méně než 200 členů (27 jich mělo dokonce méně než 10 členů, 25 od 11 do 25, 22 od 26 do 50, 25 od 51 do 100 a 24 od 101 do 200 členů). 41 bratrských pokladen mělo 200—500 členů, 25 500 až 1000, 23 1000—3000 a jen 5 pokladen více než 3000 členů. (Z řeči Dr. Verkauf na VI. sjezdu horníků a hutníků v Praze, Právo lidu z 5. VII. 1898.)

jichž počet neměl převyšovat jednu třetinu počtu členů představenstva (§ 17, odst. 1). Nicméně však předsednictví v představenstvu příslušelo těžařům (§ 17, odst. 2). Při projednávání tohoto ustanovení v říšské radě vystoupil proti privilegiu majitelů dolů Kronawether,³⁵ byl však striktně odmítnut tehdejším ministrem orby hr. Falkenhahnem³⁶ i zpravodajem Bilinským s odůvodněním, že je žádoucí, aby těžaři měli v bratrských pokladnách vliv, protože přinášejí finanční oběti a jsou povinni na pojištění přispívat.³⁷

Majitelům dolů bylo totiž zákonem uloženo přispívat na náklady pojištění rovným dílem s pojištěnci (§ 29, odst. 1). To bylo pro horníky relativním pokrokem. Byl to ovšem danajský dar, protože důlní kapitalisté mohli snižovat mzdy a dosáhnout tak faktického přesunu tohoto břemene na horníky. Tato možnost byla již při projednávání zákona v parlamentní rozpravě naznačována a byla také jednou z příčin, proč kapitalisté byli ochotni se smířit se svou příspěvkovou povinností.³⁸

Těžaři měli krom toho přispívat ještě na sanaci, a to do zvláštního rezervního fondu, zřízeného pro celé Předlitavsko, ve výši 0,1 % v podniku za rok vyplacených mezd (§ 37, odst. 2). Fond byl určen k úhradě zvláštních vydání bratrských pokladen, ke kterým došlo v důsledku hromadných nehod a neštěstí, při nichž bylo více než 5 horníků zmrzačeno nebo zabito (§ 37, odst. 1).

Ačkoli rakouský stát se ukázal bezprostředně před schválením zákona velmi štědrým, šlo-li o zájmy kapitalistů a privilegovaných vrstev obyvatelstva (sanace železničních společností, bonifikace spotřebních daní, zvýšení platů důstojníků atd.), byly jakékoli návrhy o poskytnutí sebe-menší subvence na hornické pojištění vládou briskně odmítány.

Pokud jde o pojišťovací příspěvky horníků, obsahoval zákon jen velmi rámcová ustanovení (§ 29) a podrobnosti měly upravit stanovy bratrských pokladen (§ 13, č. 5). Byly zavedeny 2 kategorie členů. Do první patřili ti, kteří byli členy již před tím, než zákon vstoupil v platnost. Jejich pří-

³⁵ Z řeči posl. Dr. Kronawethera v posl. sn. říš. rady 7. III. 1889. (»Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 302, St. 10.909.)

³⁶ Ministerstvo orby bylo za Rakouska resortním ministerstvem pro pojištění horníků.

³⁷ »Der Herr Antragsteller zum § 17 fürchtet, dass wenn man diesen Paragraphen so belässt, der Werksbesitzer einen zu grossen Einfluss auf die Verwaltung der Bruderladen üben werde. Ich bin der Ansicht, dass es gerade erwünscht ist, dass der Werksbesitzer grossen Einfluss auf die Verwaltung übe, weil er ja 50 Prozent zu den Beiträgen beisteuert und ausserdem für die Sanierung noch grosse Opfer tragen muss; es ist also ganz logisch, dass er Einfluss auf die Gebarung hat und er wird diesen Einfluss nicht zu Ungunsten der Bruderladen ausüben.« (Z řeči posl. Dr. Bilinského v posl. sn. říš. rady 7. III. 1889, »Stenographische-Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 302, St. 10.911.)

³⁸ »Wenn diese Lasten, die auf den Werksbesitzer gelegt werden, teilweise oder ganz auf die Arbeiter überwältzt werden können, wenn die Lasten, welche auf die Industrie überhaupt gelegt werden, teilweise oder ganz auf die Konsumenten überwältzt werden können, so ist es eigentlich eine Detailfrage...« (Z řeči posl. Szezepanowského v posl. sn. říš. rady 22. II. 1889, »Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 295, St. 10.694).

spěvky byly zpravidla určovány procentem ze mzdy a obyčejně nestačily k úhradě jejich nároků. Druhou kategorií tvořili členové nově přistouplí po začátku účinnosti zákona. Jejich příspěvek byl stanoven podle pojistné matematických zásad se zřetelem k věku člena.

Nepříznivá pro horníky byla ustanovení o výši provisi a důchodů. Invalidní a starobní provise měla činit u mužů minimálně 100 zl. ročně, což tehdy představovalo asi třetinu průměrné hornické mzdy,³⁹ u žen však jen 50 zl. Zákon tedy provedl zjevnou diskriminaci žen. Vdovský důchod měl činit aspoň jednu třetinu a důchod sirotků aspoň jednu šestinu provise, která by příslušela zemřelému živiteli rodiny (§ 5, odst. 1, č. 1 a 2). Podrobnosti o výši dávek měly určit opět stanovy (§ 13, č. 5). Ty sice umožňovaly zvýšení v zákoně stanovených minimálních provisi a důchodů, ale to vše záviselo na finančním stavu bratrských pokladen, který byl většinou tak bídný, že nestačil ani na úhradu minimálních dávek, uvedených v zákoně.

Důsledky eventuální insolvence bratrské pokladny nesly na svých bedrech horníci provisionisté. V případě insolvence pokladny připouštěl totiž zákon snížení hornických provisi o celých 50 % (§ 40, odst. 4) pod minimální jejich výměru (100 zl. ročně pro muže a 50 zl. pro ženy) a horní hejtmanství mohlo dokonce pravoplatně rovnoměrně snížit likvidní podpory (§ 41, odst. 2). To znamenalo, že při insolvenci bratrské pokladny mohli horníci provisionisté přijít o své nároky.

Je pravda, že horníci nyní již neztráceli svých nároků vůči bratrské pokladně, přešli-li na jiný podnik (§ 8). Šlo-li o pojištěnce staré, kteří byli členy ještě před vydáním zákona, převáděl se při jejich přestupu k jiné bratrské pokladně t. zv. podíl na jmění, jehož výše zpravidla neodpovídala nabytým nárokům. Za nové členy měl se převádět rezervní podíl, odpovídající nabytým nárokům, jenž byl vypočten individuálně podle pojistné matematických zásad.

Zákon z r. 1889 položil také základy pojišťovacímu soudnictví (§§ 19 a 20). (Podrobnější předpisy byly vydány nařízením ministerstva orby č. 149/1889 ř. z.) Pro spory mezi bratrskými pokladnami každého báňského revíru, jakož i pro spory mezi důchodci a bratrskými pokladnami byl zřízen v sídle revírního báňského úřadu rozhodčí soud. Jeho předseda byl jmenován z řad rakouských byrokratů, 2 přísedící senátu z řad majitelů dolů a další 2 přísedící byli voleni představenstvy bratrských pokladen, kde též silný vliv měli majitelé dolů. Toto složení rozhodčích soudů zajišťovalo judikaturu, namířenou proti zájmům horníků.

Ministerstvo orby vydalo dodatečně k provedení zákona ještě ministerské nařízení (č. 148/1889 ř. z.) a vzorné stanovy pro bratrské pokladny (výnos z 15. listopadu 1890, č. 16.906).

³⁹ Dobrozdání Dr V. Haase k návrhu ministerstva veřejných prací na sanaci hornického pojištění z r. 1927 v brožuře »K boji o hornické pojištění«, Praha 1927, str. 23.

Zákon přinesl horníkům jen velké zklamání a způsobil v jejich řadách velkou roztrpčenost.⁴⁰ Vždyť převálil hlavní tíhu sanace na členy bratrských pokladen, jimž mohly býti novými stanovami zvýšeny proti dosavadnímu stavu členské příspěvky, sníženy budoucí nároky a dokonce redukovány již likvidní podpory, a to bez ohledu na beztak nízké minimum důchodů, které sice zákon uvedl, ale dal současně možnost k jeho snížení. Majitelům dolů bylo sice uloženo platit příspěvky ve stejné výši jako horníkům, ale tato povinnost jim měla vzejít až po vydání nových stanov jednotlivých bratrských pokladen. To se však nestalo, protože pro nespokojenost horníků na straně jedné a neochotu majitelů dolů k finančním obětem na straně druhé, vláda se neodvážila zákon uvést v plném rozsahu v činnost. Otázka sanace se tak octla dočasně na mrtvém bodě.

Vídeňská vláda byla přinucena přece jen nakonec provést reformu hornického pojištění. Vždyť horníci představovali koncem let osmdesátých a začátkem let devadesátých již velmi významnou složku dělnické třídy. Roku 1889 bylo zaměstnáno v Předlitavsku v hornictví 111.526 dělníků (v hutích 21.632 dělníků). Význam hornického pojištění je patrný z toho, že v Rakousku bylo tehdy 365 bratrských pokladen celkem se 138.788 členy a účastníky a 208.730 žen a dětí mělo nárok na důchod. Na Čechy z toho připadalo 122 pokladen s 53.546 členy a účastníky a 97.022 ženami a dětmi, které měly nárok na důchod.⁴¹

Zákon z r. 1889 byl proto v následujících letech novelisován. Novela z r. 1890 (č. 14/1890 ř. z.) změnila ustanovení o rozhodčích soudech a o komisi spravující ústřední revisní fond. Roku 1891 byla vydána další částečná novela (č. 3/1892 ř. z.), která uvedla v život oddělení bratrských pokladen pro nemocenské pojištění bez ohledu na to, zda provisní pokladna změnila již své stanovy podle podmínek uvedených v zákoně z r. 1889. Od 1. ledna 1892 začalo tak fungovat nemocenské pojištění horníků.

Mezitím již r. 1891 dosáhl deficit 237 bratrských pokladen 21½ mil. zlatých⁴² a mnohé z nich se octly na pokraji naprosté insolvence. Za této situace byla dána další dílčí novela (č. 178/1892 ř. z.), podle níž měla být sanace přizpůsobena poměrům jednotlivých bratrských pokladen a bylo přenecháno především majitelům dolů vypracovat sanační plán. Nebyl-li takový plán předložen, mohla být provedena úhrada deficitu 25 až 30letými anuitami, které měly být spláceny rovným dílem majiteli dolů a horníky (§ 41a, odst. 3).⁴³

⁴⁰ Zákon byl ostře kritisován na VI. sjezdu horníků a hutníků v Praze. («Právo lidu» z 5. VII. 1898.)

⁴¹ Z řeči posl. Adámka v posl. sn. říš. rady 15. XII. 1891. («Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten», XI. Session, Sitzung 89, St. 4093.)

⁴² Tamtéž.

⁴³ Menzel Adolf, «Die Arbeiterversicherung nach österreichischen Rechte», Leipzig 1893, str. 43.

Zákony z let 1889—1892 neupravily hornické provise pevnými částkami. To bylo ponecháno stanovám jednotlivých bratrských pokladen. Podle stanov Ústřední bratrské pokladny pro severozápadní Čechy v Mostě z r. 1893 byli všichni členové za účelem vyměření provise zařazeni do 2 kategorií po 8 věkových třídách. Důchod v I. kategorii se pohyboval od 8,50 zl. do 12 zl. měsíčně (této nejvyšší hranice bylo dosaženo po 40letém členství) a v II. kategorii od 12,75 zl. do 18 zl. měsíčně. Také členské příspěvky byly odlišné v obou kategoriích a byly závislé na věku v době získání členství. U členů I. kategorie se pohybovaly od 45 kr. do 601 kr. (podle stáří v době přistoupení za člena). Přistoupil-li horník za člena ve 20 letech, činily jeho příspěvky 55 kr. měsíčně a stalo-li se tak teprve ve 30 letech, 84 kr. měsíčně.

Nemocenské se poskytovalo teprve 4. dne nemoci a činilo na den 30 až 90 kr. u mužů a 18 až 36 kr. u žen (§ 13). Členské příspěvky nemocenské byly stanoveny podle mzdových tříd v rozsahu 25—30 kr. měsíčně (§ 18).⁴⁴

Stanovy hornické pokladny bratrské Pražské železářské společnosti na Kladně z r. 1896 činily rozdíl mezi provisními nároky členů, kteří byli již zcela oprávněnými členy před 1. lednem 1882, a členy, kteří se stali zcela oprávněnými teprve po tomto datu (§ 23). U první kategorie skládala se provise z 24 % členem před 1. červencem 1887 zaplacených (jak nemocenských, tak i provisních) příspěvků, při čemž se úroky nepočítaly a z 18,6 % řádných, po 1. červenci 1887 zaplacených příspěvků do pokladny provisi bez připočtení příspěvků do pokladny nemocenské a úroků. V případě, že tato výměra činila méně než 200 K, stanovila se provise částkou 200 K. Členům druhé kategorie stanovila se provise odlišně, zpravidla pevnou částkou, mužům 200 K a ženám 100 K (§ 24). Předpokladem získání nároku na provisi byla trvalá úplná neschopnost k výdělku následkem úrazu v závodě, po případě následkem stáří nebo nemoci, k čemuž bylo zapotřebí výroku závodního lékaře a uznání nároku představenstvem bratrské pokladny. Příspěvky členů se zpravidla řídily věkem v době přijetí za člena. Přistoupil-li na př. horník za člena ve 20 letech, činily jeho příspěvky 66 kr. měsíčně a stalo-li se tak ve 30 letech 120 kr. měsíčně. Stejně vysoký byl příspěvek majitelů dolů (§ 38).

Nemocenské se vyplácelo teprve 4. den nemoci a činilo 60 % průměrné, v soudním okrese obvyklé denní mzdy dělníků pojištění podléhajících (§ 11, odst. 1, a č. 2). Tuto obvyklou denní mzdu stanovil čas od času politický úřad (§ 12). Nemocenské příspěvky členů činily 1½ hal. z každé koruny. Zaměstnavatelský příspěvek byl stejně vysoký (§ 20).

Představenstvo pokladny se skládalo ze 6 členů volených valnou hromadou bratrské pokladny a ze 3 členů jmenovaných majitelem závodu (§ 63). Předsedu představenstva jmenoval majitel závodu ze členů jím do před-

⁴⁴ Archiv ÚRO, inv. č. 4051.

stavenstva vyslaných (§ 67). Valná hromada se skládala jednak z volitelů volených svéprávnými členy a v případě, že by bratrská pokladna měla méně než 300 členů, z těchto členů samotných a dále ze zástupců vyslaných majitelem závodu (§ 72).⁴⁵

Z těchto několika příkladů je patrné, že úprava provisních i nemocenských nároků i dávkové sazby byly u různých bratrských pokladen stanoveny značně odchylně, nicméně však tyto stanovy ukazují, že hornické důchody i po reformě z let 1889—1892 zdaleka nezajistily existenční minimum nemocných, invalidních a přestárklých horníků a jejich rodin.⁴⁶

Jak reforma hornického pojištění z let 1889—1892 byla nepostačující a jak byla prováděna v praxi způsobem, který těžce poškozoval hornické a hutnické provisionisty, ukazuje případ bratrské pokladny z Heřmanovy huti u Vlkyše, okr. Stříbro v Čechách.

Podnik byl od r. 1857 ve vlastnictví Pražské železářské společnosti (Prager Eisenindustrie-Gesellschaft) a již předtím r. 1856 byla tam zřízena podle horního zákona z r. 1854 bratrská pokladna pro horníky a hutníky. (Také dělníci zaměstnaní v průmyslových závodech s provozováním hornictví spojených, na př. hutníci mohli se totiž státi podle § 11, odst. 1 zák. č. 127/1889 ř. z. členy bratrských pokladen.) Ještě r. 1885 činilo jmění této pokladny 166.416 zl., do konce r. 1891 bylo však zcela vyčerpáno a důchodcům byla prostě zastavena výplata provisií. Výbor bratrské pokladny uvědomil výměrem ze dne 29. října 1891 všechny důchodce, že podle rozhodnutí revírního báňského úřadu ve Stříbře ze dne 26. října 1891 budou provise vypláceny jen do 30. listopadu 1891. Tímto rozhodnutím bylo 457 provisionistů vydáno nejhroznější bídě. Jednalo se o 255 hutníků, 145 vdov a 57 sirotek. Většina z těchto důchodců dostávala před zastavením důchodů průměrně asi 10 zl. měsíčně, ženy však jen polovici této částky. Insolvence bratrské pokladny byla způsobena tím, že Pražská železářská společnost, které Heřmanova huť patřila, nepřispěla ničím bratrské pokladně po celou dobu jejího trvání. Přitom tato společnost měla základní kapitál 8 milionů zl. a její aktivum činilo koncem r. 1889 celkem 6,859.396 zl.

U velké části provisionistů, kterým bylo zastaveno vyplácení důchodů, nebylo možno ani zjistit domovskou příslušnost, ačkoliv žili v obci 30 až 35 let. Zavinila to též bratrská pokladna, která nezjišťovala tuto okolnost a nevyplňovala řádně úřední formuláře. Postižení provisionisté nemohli proto býti posláni do domovské obce, kde mohli dostat ovšem jen zcela nepostačující chudinské zaopatření a tak byli ponecháni »péči« obce pobytu, která neměla na to opět finanční prostředky.

Případ provisionistů z Heřmanovy huti, který se vlekl několik let, po-

⁴⁵ Archiv ÚRO, inv. č. 4052.

⁴⁶ Článek »Horníci a hutníci pozor«, kladenská »Svoboda« z 26. X. 1894.

bouřil horníky a hutníky a stal se předmětem parlamentních interpelací českých poslanců.⁴⁷ Protože osud postižených provisionistů vyvolával veřejné rozhořčení, byla vídeňská vláda přinucena působit na úpravu jejich nároků, ovšem způsob, jak se to stalo, ukazuje, jak vídeňské ústřední úřady sloužily oddaně zájmům velkokapitálu. Vídeňské ministerstvo orby se prostě dohodlo s Pražskou železářskou společností (dohoda byla schválena ministerstvem 27. VIII. 1892) a zařídilo »sanaci« bratrské pokladny opravdu originálním způsobem. S důchodci bylo zavedeno šetření před zvláštní, k tomu účelu zřízenou komisí, v níž zasedali zástupci horních úřadů a Pražské železářské společnosti. Rozhodující slovo měli ovšem zástupci společnosti. Bylo zjišťováno, zda důchodci jsou způsobilí k práci a zda jsou sociálně potřební. Těm, kteří měli podle mínění komise tyto kvality, nabídla Pražská železářská společnost uzavření smlouvy, ve které by se provisionisté vzdali svých nároků vůči bratrské pokladně (na jejíž sanaci by společnost musila přispívat) a zato by se společnost zavázala jim vyplácet dobrovolné renty, ovšem redukované ve srovnání s původními nároky vůči bratrské pokladně. Valná část vyvolených provisionistů ze zoufalství a pod hrubým nátlakem společnosti na tuto nabídku přistoupila a smlouvu podepsala. Společnost ušetřila přitom další peníze, protože někteří z vyvolených před výplatou rent zemřeli a někteří se též vystěhovali do zahraničí. S provisionisty druhé kategorie, kteří nebyli komisí vybráni, bylo naloženo mnohem hůře. Provisi jim byla prostě odepřena. Vždyť prý podle stanov poškodili bratrskou pokladnu tím, že pobírali provise a nebyli invalidní. (Poukazovalo se přitom na § 62 stanov bratrské pokladny.) O celém tomto postupu, jímž byli provisionisté oloupeni o své nároky, tvrdilo vídeňské ministerstvo orby, že je naprosto legální a že se opírá o výklad § 11, písm. b zákona č. 178/1892 ř. z., protože provisionisté byli hutníky a jejich vyhoštění z bratrské pokladny zákon připouští. Zákony o hornickém pojištění, jak je vidět z tohoto příkladu, byly aplikovány příkře v zájmu velkokapitálu proti dělnické třídě.

K vyhošťování nehorníků z bratrských pokladen docházelo však i později. Sama Pražská železářská společnost opakovala znovu tento postup r. 1894. Správa bratrské pokladny ve Vojtěšských hutích na Kladensku obrátila se vyhláškou ze dne 1. VI. 1894 na všechny zaměstnance kladenských železáren, které patřily Pražské železářské společnosti, s tím, že tato společnost hodlá použití ustanovení § 11 zákona o bratrských pokladnách (č. 178/1892 ř. z.). Nabízí proto těm zaměstnancům, kteří jsou činnými členy bratrských pokladen a jsou přitom zaměstnáni v závodech, nepodléhajících doзору horních úřadů, výplatu příspěvků na stáří. Tyto příspěvky byla Pražská železářská společnost ochotna zaplatit ze svého

⁴⁷ »Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, XI. Session, Sitzung 184, St. 8523—8524, Sitzung 219, St. 10.322, Sitzung 254, St. 1275—1277.

ve formě jednorázového odbytného, ovšem pod podmínkou, jestliže příjemci prohlásí, že z bratrské pokladny Vojtěšských hutí vystoupí a že žádné nároky proti ní nemají. Pražská železářská společnost výplatou redukováných částek chtěla tak zbavit členství hutníky a ušetřit na sanaci bratrské pokladny. Proti tomuto postupu postavili se rozhodně kladenští sociální demokraté.⁴⁸

Z pojištění byly tedy pod tlakem těžařů vylučovány celé kategorie zaměstnanců, avšak i horníci nebyli nikdy jisti, že po řádném placení příspěvků trvajících desítky let ve stáří nebo v případě invalidity provisi opravdu dostanou. Toho dokladem je dělnický tisk z této doby, který uvádí řadu případů hornických invalidů, kteří od bratrské pokladny nedostali pod různými záminkami vůbec nic a od důlní společnosti dostali velkopansky milodar. O hornické sirotky musily se pak starat chudické hornické obce a podle toho také jejich péče vypadala.⁴⁹

Takové bylo hornické pojištění podle zákonů z let 1889—1892 v praxi. Nejhorší ovšem bylo, že v bratrských pokladnách vládli neomezeně těžaři. Kapitalisté prováděli v bratrských pokladnách s hornickými penězi protekcionářství nejhoršího druhu a prosadili často několika svým nohsledům z řad zaměstnanců dolů poměrně lepší provisi, ovšem na úkor druhých, zejména třídně uvědomělých horníků.⁵⁰ Úředníci, vedoucí bratrské pokladny z vůle těžařských společností, hospodařili s hornickými penězi často nepoctivě a bez jakékoliv kontroly.⁵¹ Domáhali-li se dělníci účasti na správě bratrských pokladen, byli vyhazováni z práce.

⁴⁸ Článek »Nová Heřmanova huť«, kladenská »Svoboda« z 13. VI. 1894.

⁴⁹ »Václav Mráz, horník, příslušný do obce Dobré, okres Unhošť, pracoval u Pražské železářské společnosti v Kladně od r. 1866 do r. 1890. Do závodní bratrské pokladny složil na Kladně 331 zl. Když byl propuštěn z práce (z příčin?), dostal odbytného 10 zl. od řed. Bachra, jako jednou pro vždy. Po několikaletém potloukání se, jsa pak hostcem (gichtem) zmrzačen, byl nucen jít na obec, která jemu poskytla 8 zl. roční podpory. Poněvadž má pět dětí, byl nucen chodit žebrotou, a jelikož je tato zapovězena, byl pro žebrotu zavírán jednou v Unhošti, po druhé v Strašecím, až jemu na žádost c. k. úřadů a výboru okresního o zvýšení podpory s obcí Dobrou vyjednáváno.

Druhý případ, Ant. Starec, do Komenných Žehrovic příslušný, pracoval u téže společnosti od r. 1889 do r. 1892. V práci si přerazil nohu a těžce se potloukl, a následkem tím zemřel, zanechav vdovu se třemi dětmi. Výborem pokladny, respektive ředitelstvím udělena podpora vdově měsíčně 69 kr. a každému dítěti 23 kr., úhrnem pro čtyry osoby 1 zl. 38 kr., slovy jeden zlatý, třicet osm kr. Vdova, bezpochyby následkem bláhobytu se roznemohla a v nemocnici nedávno zemřela. Dítka přijdou na obec. To samé se dostalo obci Libušinské, která platí na tři sirotky po 6 zl. měsíčně. Poněvadž většina obcí nížádného majetku nemá a poplatníci více platiti nemohou, jest nucena si udělat dluh za vychovávání sirotek po čas jejich nezletilosti nejméně 3000. Případne-li takové obci ještě nějaký mrzák, stařec atd., musí úplně zapadnouti, a to zejména v obcích takových, kde obec z průmyslu žádného příjmu nemá a přec má k němu povinnosti...« (Článek »Hlas z hornictva«, kladenská »Svoboda« z 27. VII. 1894.)

⁵⁰ Dopis »Z Vojtěšských hutí Kladenských«, kladenská »Svoboda« z 27. IX. 1894.

⁵¹ »Zákon o bratrských pokladnách zní, že u takové pokladny má být jednou v roce valná hromada a my členové bratrské pokladny chceme kráčet dle zákona a nežádáme nic nemožného, my chceme jen úplný pořádek, neb každý spolek jednou za rok uveď pořádek a podá svým členům zprávu o činnosti spolku. Už dávno uplynul r. 1893 a již

Tak na př. v Trefeilu v Rakousku byly provedeny volby do bratrské pokladny, při nichž dostali většinu důvěrníci dělnictva. Správa dolů na ně však nic nedala a odepřela jim dokonce vydati i klíč od pokladny. Nakonec je propustila z práce. Když se zvolení důvěrníci obrátili se stížností na horní úřad, bylo jim řečeno, že věc by se dala urovnat a důlní společnost by byla ochotna přijmout je opět do práce, vzdají-li se svých funkcí a prohlásí, že se nedají vícekrát volit.⁵² Podobným způsobem se postupovalo i v českých zemích.

Ani zákon z r. 1889, ani jeho novely nezměnily tedy v zásadě ničeho na těžkém osudu hornických provisionistů. Horníci nebyli spokojeni, protože reforma hornického pojištění jim nedávala ke spokojenosti důvodu. Za původce jejich nespokojenosti označovali představitele vídeňské vlády sociální demokraty. Tak na př. ministr orby Falkenhahn prohlásil ve vídeňském parlamentě r. 1892, že nespokojenost horníků je výsledkem štvání (rozuměj sociálních demokratů).⁵³

Sociální demokraté stáli v čele horníků bojujících za novou spravedlivější úpravu svého pojištění. Tak již 7. února r. 1892 vystoupili se svými požadavky kladenští horníci, v jejichž řadách bylo dosti sociálních demokratů. Žádali zejména dostatečné subvencování bratrských pokladen státem, 90% příspěvkovou povinnost těžařů na úrazové a invalidní pojištění, nárok na provisi ve výši 75 % průměrné mzdy po 25 letech práce na dolech, minimální provisi 200 zl. ročně a převod, resp. výplatu zaplacených členských příspěvků při vystoupení člena z práce.⁵⁴

23. dubna 1893 konala se na Kladně schůze starších bratrských pokladen, na níž bylo jednáno o reformě bratrských pokladen. Po delším jednání bylo jednohlasně usneseno žádat, aby se zřídila jediná bratrská pokladna pro celé Čechy, která by byla vedena dělnictvem pod státním dozorem. Za tím účelem byla vypracována petice a zvolena deputace, která jednala s některými poslanci říšské rady.⁵⁵

R. 1894 jednali o reformě bratrských pokladen na vídeňském sjezdu rakouští sociální demokraté a usnesli se na těchto požadavcích:

»I. Odloučení nemocenského a úrazového pojištění od bratrských pokladen a přistoupení k stávajícím zemským ústavům úrazovým a k zákonitým nemocenským pokladnám.

máme 9. měsíc r. 1894 a my ještě neviděli pořádek za rok 1893. Pročež bratří, kráčeje dle zákona a setrvejme na stanovisku, by letos byla valná hromada.« (Kladenská »Svoboda« z 13. IX. 1894.)

⁵² Z řeči Dr. Verkaufa na vídeňském sjezdu sociální demokracie, kladenská »Svoboda« z 9. V. 1894.

⁵³ Z řeči ministra Falkenhahna v posl. sn. říš. rady 7. VII. 1892. (»Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, XI Session, Sitzung 150, St. 6917.)

⁵⁴ Článek »Oprava bratrských pokladen«, kladenská »Svoboda« z 11. II. 1892.

⁵⁵ Článek »Schůze starších bratrských pokladen v kotlině kladensko-slánské«, kladenská »Svoboda« z 11. V. 1893.

II. Spojení všech rakouských bratrských pokladen v jednu ústřední říšskou bratrskou pokladnu.⁵⁶

V otázce územního rozsahu ústřední bratrské pokladny rozcházely se požadavky rakouských a českých sociálních demokratů. Čeští sociální demokraté žádali bratrské pokladny zemské a rakouští v duchu jejich centralistických představ jedinou říšskou. Již tehdy se tedy projevil v této otázce rozpor mezi centralismem a autonomismem, který hrál v dělnickém hnutí za Rakouska značnou úlohu. Tento rozpor se vyhrotil r. 1895 na sjezdu horníků a hutníků Rakouska, kde čeští delegáti opustili dokonce pro tuto otázku sjezd.⁵⁷

O otázce bratrských pokladen se jednalo na hornických sjezdech z konce let devadesátých. 5. a 10. července 1898 se konal hornický sjezd v Praze, na kterém zejména kladenští a nýřanští horníci vystoupili proti dosavadní organizaci bratrských pokladen, kde ředitelé důlních podniků byli zároveň předsedy bratrských pokladen.⁵⁸ Také na hornickém sjezdu v srpnu 1898 projevila se krajní nespokojenost horníků s dosavadním hornickým pojištěním. Sjezd vyzval dokonce horníky, aby přestali platit příspěvky do bratrských pokladen a v resoluci se hrozilo i generální stávkou.⁵⁹

Přes tyto požadavky horníků zůstala právní úprava hornického pojištění z konce let osmdesátých a začátku let devadesátých minulého století až do konce první světové války bez zásadních změn. Byly vydány jen předpisy o formulářích pro účetní uzávěrku a statistické zprávy bratrských pokladen (nař. 94/1893 ř. z. a jeho změny č. 35/18986 ř. z., č. 235/1896 ř. z. a č. 200/1912 ř. z.).

Jak vypadalo hornické pojištění na konci minulého století, je patrné z několika údajů o Ústřední bratrské pokladně v Mostě, která byla revírní pokladnou pro celý mostecký revír a jednou z nejlépe organizovaných pokladen. Z příjmů pokladny za rok 1898 zaplatili horníci na příspěvcích a pokutách 286.354 zl. a zaměstnavatelé 173.626 zl. Ostatní příjmy pokladny (činže a pod.) činily celkem 14.645 zl. Příspěvky horníků představovaly tedy asi 60 % příjmů pokladny a zaměstnavatelů jen asi 37 %. Průměrný hornický příspěvek činil asi 12 zl. a průměrný roční důchod hornických provisionistů v roce 1895 činil 76 zl., vdov 30 zl. a sirotků 11 zl. Vedení a správu této Ústřední bratrské pokladny měli zcela v rukou těžaři, a to prostřednictvím všemocného předsedy pokladny Hüttemanna, který byl ředitelem Mostecké uhelné společnosti (Brüxer Kohlenbergbau-Gesellschaft). Zástupci horníků v představenstvu bratrské pokladny neměli žádný vliv. Tak v době, kdy severočeští havíři měli již mohutné organizace

⁵⁶ Kladenská »Svoboda« z 9. V. 1894.

⁵⁷ »Sociální demokrat« z 19. IV. 1895.

⁵⁸ Havránek Jan, »Hornická stávka r. 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 52, Právo lidu z 5. VII. 1898.

⁵⁹ Tamtéž str. 54.

odborové a organizace politické a kdy především jejich hlasy bylo v severočeských okresech rozhodnuto o volbě sociálních demokratických poslanců v V. kurii do vídeňského parlamentu, bratrské pokladny zůstaly pevně v rukou kapitalistů. Staly se jako mostecká Ústřední bratrská pokladna nástrojem těžařských společností k oklamání horníků. Pomáhaly jim zbavovat se odpovědnosti za veliké množství nehod, ke kterým docházelo pro nedostatek péče o bezpečnost práce na dolech.⁶⁰

První ruská revoluce r. 1905 pozvedla sebevědomí dělnické třídy v Rakousku. Dělnická třída zahájila politický boj za všeobecné hlasovací právo, jež se snažilo oportunistické vedení sociální demokracie svést na koleje reformismu. Dělnictvo vytyčilo však též celou řadu dílčích hospodářských a odborářských požadavků, z nichž některým byli ochotni kapitalisté ze strachu před odhodláním dělnictva vyhovět. Do pohybu se dostali také horníci v severních Čechách. V popředí jejich boje byly otázky mzdové a požadavek zkrácení pracovní doby, avšak i požadavek reformy hornického pojištění, jehož stav byl tak bídný, že vyvolával rozhořčení hornictva, se objevuje mezi horníckými požadavky.

Hornický tisk z této doby je dokladem toho, jakou roztrpčenost vyvolávala v řadách horníků praxe bratrských pokladen a s jakou přímo nenávistí pohlíželi horníci na tuto zcela nevyhovující instituci buržoasního státu, která měla almužnamí chlácholit a utišit jejich nespokojenost. Kladenská »Svoboda« píše r. 1906: »... Víme dobře, že není horníka, který by při pouhém vyslovení tohoto jména (rozuměj „bratrských pokladen“ J. H.) nezaťal pěsti a neotrásal se vztekem. Takový je vrchol vývoje těchto institucí, které měly být podporou nemocných, zmrzačených a ku práci neschopných horníků, náhradou vdovám a sirotkům za ztracené živitele. Po půl stoletém trvání je soustředěn v bratrských pokladnách nevyslovitelný vztek a zášť všech 140.000 horníků, kteří v Rakousku jsou zaměstnání. Hleďte horníka dnes, který by tyto bratrské pokladny byl neproklel. Každý, kdo jen z dále měl s těmito co činit, s obavou a hrůzou pomýšlí na ten okamžik, kdy vehnán bude do stavu, v němž bude nucen u bratrské pokladny dovolávat se svých nároků. A to bývají ti nejslabší, kteří by potřebovali nejvíce pomoci, již musí s bratrskými pokladnami bojovat boje nejurputnější. Nic nedovede lépe ilustrovat všechno to ponížení a utrpení, jakému celý stav hornický je vydán, jako činnost bratrských pokladen.⁶¹

Jak tato činnost vypadala, ukazuje názorně případ bratrské pokladny v Libušíně, která nezákonným způsobem na příkaz horního úřadu snížila výplaty likvidních provisií o 43 %. 87 hornických provisionistů, vdov a sirotků podalo žalobu k rozhodčímu soudu. Celé Kladensko bylo případem

⁶⁰ Havránek Jan, »Hornická stávka v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 35 a 36.

⁶¹ Kladenská »Svoboda« z 15. VII. 1906.

pobouřeno, a tak rozhodčí soud přece jen rozhodl, že žalovaná pokladna je povinna nahradit zadržené provise a napříště je vyplácet v normální výši.⁶²

V září r. 1906 se domáhali severočeští horníci zkrácení pracovní doby a zvýšení mezd a vytyčili také požadavek úpravy hornických provisí. Před odhodláním horníků, kteří byli ochotni jít za své požadavky do stávky, byli kapitalističtí těžaři donuceni přistoupit na zvýšení hornických provisí. Zavázali se připlácet každému hornickému provisionistovi Ústřední bratrské pokladny v Mostě 100 K ročně, vdovám třetinu a sirotkům šestinu této částky.⁶³ R. 1912 bylo dosaženo dalšího zvýšení tohoto příplatku na 250 K.

Bezprostředně před první světovou válkou dosáhla tak reálná hodnota průměrných hornických provisí maximální výše za celou dobu existence hornického pojištění za kapitalismu. Za předmnichovské buržoasní republiky musili pak horníci vésti znovu houževnatý boj, aby této úrovni bylo dosaženo.

Avšak hornické provise v době, kdy jejich reálná hodnota byla poměrně nejvyšší, zdaleka nezajišťovaly horníka ve stáří a v invaliditě a neposkytovaly lidské zaopatření jeho ženě a dětem. Byly to stále jen provise žebrácké, které umožňovaly zestárlym horníkům jen život plný bídy. Průměrná pense horníka činila r. 1913 bez příplatku zaměstnavatelů 257 K 42 h ročně (t. j. něco přes 21 K měsíčně, což představovalo 23.13 % průměrného hornického výdělku⁶⁴), průměrná pense vdovy byla 103 K 69 h a průměrná pense sirotků jen 38 K 5 h ročně.

*

Sledujeme-li vývoj hornického pojištění u nás, zatím jen v jeho první fázi za rakouské éry, můžeme již zjistit určité vývojové tendence a závěry.

1. Především každý sebemenší úspěch horníků na poli hornického pojištění byl výsledkem jejich rozhodného boje. Buržoasní stát a kapitalističtí těžaři ustoupili jen tehdy, byli-li k ústupkům horníky donuceni.

2. Nesporným mezníkem ve vývoji hornického pojištění je zavedení jeho obligatornosti. Došlo k němu již r. 1854.

3. Dělnická třída za kapitalismu musila svádět boj za všeobecnost sociálního pojištění, t. j. aby některé kategorie dělnictva nebyly z něho vylučovány. Tento rys nevystupuje u hornického pojištění tak výrazně do popředí, protože horníci byli jednou z nejuvědomělejších složek dělnické třídy a uhlí a suroviny, těžené v dolech, byly základem kapitalistické in-

⁶² Kladenská »Svoboda« z 15. VII. 1906.

⁶³ Kladenská »Svoboda« z 12. IX. 1906.

⁶⁴ Dobrozdání Dr. V. Haase k návrhu ministerstva veřejných prací na sanaci hornického pojištění z r. 1927 v brožuře »K boji o hornické pojištění«, Praha 1927, str. 23.

dustrie. Nebylo proto možné některé kategorie zaměstnanců na dolech z pojištění vyloučit. Naproti tomu se však těžaři vždy snažili vyloučit z výhod hornického pojištění dělníky pracující v podnicích s důlní těžbou spojených. Horníci vedli boj za zachování hornického pojištění také pro tyto kategorie dělnictva.

4. Základní otázkou hornického pojištění byla výše invalidních a starobních provisí a vdovských a sirotčích důchodů. Požadavek lidského zabezpečení horníka a jeho rodiny v případě ztráty výdělečné schopnosti, invalidity, stáří a smrti zůstal za kapitalismu nedostižným ideálem. Hornické provise se pohybovaly na úrovni žebráckých almužen. Jejich průměrná výše se přesto za Rakouska po úporných bojích horníků přece jen o něco zvedla, zůstala však i nadále pod existenčním minimem.

5. Mělo-li pojištění vůbec fungovat, muselo být finančně zajištěno. V tomto bodě se ukázala již za rakouské éry v pravém světle třídní povaha buržoasního státu a demagogický ráz jeho t. zv. sociální politiky, kterou se oháněli pravicoví socialisté zejména později v období předmnichovské republiky. Zákony o hornickém pojištění již z konce let osmdesátých a začátku devadesátých jsou toho dokladem.

6. Kapitalistickým zájmům nejlépe vyhovovala taková struktura hornického pojištění, která by se opírala o zásady soukromého pojištění, kde všechny náklady nesou pojištěnci sami. Krok za krokem si horníci vybojovali, aby na pojištění přispívali také kapitalisté. Zásady parity v tomto směru bylo dosaženo r. 1889.

7. Rakouský stát zaujal k otázce subvencování hornického pojištění stanovisko zásadně odmítavé. V první fázi vývoje hornického pojištění nepodařilo se horníkům tento odpor buržoasního státu zlomit.

8. Nesmírně důležitou otázkou pro horníky bylo, kdo nad pojištěním vládne, zda kapitalističtí těžaři a jejich přísluhovači anebo skuteční zástupci horníků. Vždyť orgány pojišťoven vykládaly zákon a uváděly jej v život, rozhodčí soudy rozhodovaly o žalobách pojištěnců a v rukou pokladenského lékaře bylo, bude-li horník uznán k práci způsobilým či nikoliv. Horníci proto vedli boj za to, aby oni sami rozhodovali o osudech pojištěnců. Za Rakouska vládu nad pojištěním měli pevně v rukou přímí exponenti kapitalistů a také později za předmnichovské republiky vliv horníků na správu pojištění byl zcela nepostačující.

Hornické pojištění bylo z těchto důvodů pro horníky zcela nevyhovující a bylo jen zákonem upraveným veřejným almužnictvím. Tento jeho základní rys zůstal i nadále v pozdější době kapitalismu, v období předmnichovské buržoasní republiky. Leninovy these o úpravě pojištění za kapitalismu z r. 1912 zůstaly tak pro horníky nedostižným ideálem.

ЗАЧАТКИ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ГОРНОРАБОЧИХ ВО ВРЕМЯ КАПИТАЛИЗМА

Ярослав Гоусер

В. И. Ленин на Всероссийской конференции большевиков в Праге в 1912 году сформулировал основные требования рабочего класса в отношении социального страхования. Социальное страхование должно обеспечивать рабочих во всех случаях потери трудоспособности, пособия по страхованию должны быть эквивалентом утерянного заработка, страхование должно обнимать все категории трудящихся и застрахованные должны пользоваться широким самоуправлением. При капитализме рабочему классу удалось в результате упорной борьбы добиться осуществления только незначительной части этих требований. Об этом свидетельствует развитие социального страхования горнорабочих и у нас, истории которого посвящена эта статья.

Огромное значение горнодобывающей промышленности для развивающегося капиталистического производства и связанное с этим значение горнорабочих, которые еще в эпоху домонополистического капитализма составляли у нас значительную часть пролетариата, заставило создать у нас в 1854 году, при издании закона о горной промышленности, «братские кассы». Хотя закон и обязал горнопромышленников создать на своих предприятиях такие страховые кассы или же объединиться для создания такой кассы для всего горного округа, он, однако, не содержал подробных предписаний ни о страховых взносах, ни о размерах пособий, ни об управлении кассами и т. п. Все эти подробности должны были быть определены в уставе, который затем был составлен под давлением горнопромышленников и потому соответствовал их классовым интересам. В раздробленных «братских кассах» решающее слово принадлежало горнопромышленникам и потому закон о горной промышленности несколько не улучшил бедственного положения престарелых горняков и их семей.

В 70-ых и 80-ых годах наш рабочий класс начинает организовываться как по линии профсоюзов, так и политически. Вспыхивают крупные забастовки и среди своих требований бастующие выдвигают и требование реформы социального страхования горнорабочих. Это заставило венское правительство разработать проект реформы «братских касс», который, после его переработки в венском парламенте, стал законом. Этот закон весьма разочаровал горнорабочих, так как вся

тяжесть материальных расходов по социальному страхованию была перенесена на горняков. Согласно новому уставу членские взносы рабочих могли быть повышены, а будущие пособия уменьшены; была предусмотрена возможность уменьшения и тех пособий, на которые уже было приобретено право; хотя закон и устанавливал очень скромный минимум пенсий, но он не исключал возможности его снижения. Эта совершенно недостаточная форма социального обеспечения горняков была в существенных чертах сохранена и последующими, изданными вскоре после издания закона 1889 года, законами.

Социальное страхование горняков сохранилось в этой форме до первой мировой войны. Только в 1906 году, когда горняки в Северной Чехии угрожали забастовкой, горнопромышленники были вынуждены взять на себя обязательство выплачивать каждому горняку-пенсионеру 100 крон в год, а в 1912 году горняки добились увеличения этого пособия до 250 крон в год. Непосредственно перед первой мировой войной пенсии горняков достигли своего максимума. Это были жалкие пенсии, обрекавшие престарелых горняков на нищенское существование. В среднем пенсия горняка составляла в 1913 году (без пособия от работодателя) всего 257,42 крон в год, т. е. равнялась только 23,13% средней заработной платы горняка.

ZU DEN ANFÄNGEN DER BERGARBEITERVERSICHERUNG ZUR ZEIT DES KAPITALISMUS IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN

Jaroslav Houser

W. I. Lenin hat bei der gesamtrussischen Konferenz der Bolschewiki in Prag im Jahre 1912 grundsätzliche Forderungen der Arbeiterklasse auf Sozialversicherung festgelegt. Diese soll die Arbeiter in allen Fällen des Verlustes der Erwerbsfähigkeit sichern, die Versicherungsleistungen sollen ein Äquivalent des entgangenen Verdienstes sein, die Versicherung soll alle Kategorien der Werktätigen umfassen und es soll für eine weitgehende Selbstverwaltung der Versicherten gesorgt werden. Der Arbeiterklasse gelang es unter der Herrschaft des Kapitalismus nach harten Kämpfen nur einen geringen Teil dieser Forderungen durchzusetzen. Ein Beweis dafür ist die Entwicklung der Bergarbeiterversicherung bei uns, mit dessen Geschichte bis zum ersten Weltkrieg sich die Studie befaßt.

Die große Bedeutung der Bergwerksproduktion für die sich entfaltende kapitalistische Erzeugung und die damit zusammenhängende Bedeutung der Bergleute, welche schon zur Zeit des vormonopolistischen Kapitalismus bei uns eine wichtige Schicht des Proletariats bildeten, erzwangen bei der Schaffung des allgemeinen Berggesetzes im Jahre 1854 die Regelung der Bruderladen. Das Gesetz legte den Bergwerksbesitzern die Pflicht auf, in ihrem Betrieb eine Bruderlade zu errichten, oder sich zusammenzuschließen und eine Revierkasse zu schaffen, enthielt aber keine näheren Bestimmungen über die Versicherungsbeiträge, über die Höhe der Leistungen, über die Verwaltung der Bruderladen usw. Alles das sollten erst die Satzungen enthalten, welche unter dem Einfluß der Bergwerksbesitzer herausgegeben wurden und daher ihren Klasseninteressen entsprachen. So führten in den zersplitterten Bruderladen die Bergwerksunternehmer das Wort und das Berggesetz hat daher im wesentlichen nichts an dem schweren Schicksal der alt gewordenen Bergleute und ihrer Familien geändert.

In den Siebziger- und Achtzigerjahren beginnt sich bei uns die Arbeiterklasse gewerkschaftlich und politisch zu organisieren. Es brechen große Bergarbeiterstreiks aus und unter den Streikforderungen erscheint auch die Forderung nach einer Reform der Bergarbeiterversicherung. Das zwang die Wiener Regierung, einen Entwurf zur Reform der Bruderladen auszuarbeiten, der nach Abänderungen im Wiener Parlament im Jahre 1889 Gesetz wurde. Dieses Gesetz brachte den Bergleuten nur eine große Enttäuschung, denn es überwälzte die Hauptlast der Sanierung der Bruderladen auf die Bergleute,

denen nach den neuen Satzungen gegen den bisherigen Stand die Mitgliedsbeiträge erhöht, künftige Ansprüche herabgesetzt und sogar die schon liquiden Unterstützungen reduziert werden konnten, und alles das ohne Rücksicht auf das ohnehin niedrige Minimum der Renten, welches das Gesetz wohl eingeführt hat, zugleich aber die Möglichkeit zu ihrer Herabsetzung bot. Diese gänzlich ungenügende Regelung der Bergarbeiterversicherung wurde durch die bald nach dem Gesetz aus dem Jahre 1889 herausgegebenen Novellen im wesentlichen nicht geändert.

In dieser Fassung blieb die Bergarbeiterversicherung bis zum ersten Weltkrieg. Nur im Jahre 1906, als die nordböhmischen Bergleute mit dem Streik drohten, waren die Bergwerksunternehmer zu der Verpflichtung gezwungen, jedem Bergmannprovisionisten jährlich 100 K zuzuschließen. Im Jahr 1912 wurde eine weitere Erhöhung dieses Zuschusses auf 250 K jährlich erzielt. Unmittelbar vor dem Weltkrieg hat so der Realwert der Bergmannsprovision seinen Höhepunkt erreicht. Es waren aber stets noch Bettlerprovisionen, welche den altgewordenen Bergleuten nur ein Leben voll Not ermöglichten. Die durchschnittliche Bergarbeiterpension betrug im Jahre 1913 ohne den Zuschuß der Arbeitgeber 257 K 42 h jährlich, was nur 23,13 % durchschnittlichen Bergarbeiterlohnes darstellte.